

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Факультет соціології

Кафедра соціальних структур та соціальних відносин

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Соціологія політичного екстремизму

для студентів

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 054 «Соціологія»
освітній рівень бакалавр
освітня програма «Соціологія»
вид дисципліни вибіркова

Форма навчання денна
Навчальний рік 20__/20__
Семестр 7
Кількість кредитів ECTS 4
Мова викладання, навчання та оцінювання українська
Форма заключного контролю залік

Викладач: професор Куценко О.Д.

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. ( ) « » 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. ( ) « » 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

Розробник: доктор соціологічних наук, професор Куценко Ольга Дмитрівна

ЗАТВЕРДЖЕНО
Зав. кафедри соціальних структур та соціальних відносин

(Куценко О.Д.)
Протокол № 8 від «05» «06» 2019 р.

Схвалено науково-методичною комісією факультету соціології

Протокол від «05» «08» 2019 року №
Голова науково-методичної комісії (Петренко-Лисак А.О.)

1. Мета дисципліни – залучити слухачів до актуальної проблематики і практики досліджень екстремізму та процесів радикалізації поведінки людей, до вимірювання та аналізу чинників, що сприяють проявам насильницьких форм політичного екстремізму, зокрема тероризму.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Мати базові соціологічні знання про суспільство як складну систему і фактори, що підтримують суспільний порядок.*
2. *Вміти збирати соціологічну і статистичну інформацію, здійснювати первинний аналіз кількісних даних.*
3. *Володіти елементарними навичками роботи з науковою літературою, критичного аналізу публікацій, узагальнення та обґрунтування висновків.*

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна є вибірковою для студентів (блок «Соціологія політики»), має міждисциплінарний характер із загальною соціологічною спрямованістю, що передбачає залучення знань з галузей політичних наук, соціальної психології, кримінології. На відміну від більшості соціологічних дисциплін, які зосереджені на класичному в соціології питанні «Як можливо суспільство?», дана дисципліна фокусується на питанні «неможливості суспільства», зосереджується на ситуаціях, які ставлять під сумнів або навіть заперечують таку можливість. Працюючи над дисципліною; студенти ознайомляться з сучасними формами і різновидами прояву насильницького екстремізму всередині країн та в макрорегіональних і глобальних вимірах; розширять свої пізнавальні горизонти, критичні й аналітичні здібності, працюючи з результатами спеціальних досліджень та міжнародних і національних баз даних щодо проявів радикалізації, насильницького екстремізму, у т.ч. тероризму. Особлива увага буде приділена як питанням про умови і чинники радикалізації поведінки, яка здатна породжувати екстремізм у злочинних формах, так і питанням про методи соціологічного дослідження процесів радикалізації та соціальних чинників поширення екстремізму. Опанування дисципліною передбачає залучення студентів до аналітичного, критичного читання, аналізу теоретичних розробок; емпіричної інформації та відеоматеріалів, дискусій в аудиторії, підготовки теоретико-методологічної частини програми соціологічного дослідження з її презентацією на навчальній міні-конференції.

4. Завдання (навчальні цілі). Робота над навчальною дисципліною спрямована на розвиток у студентів наступних компетентностей:

- фк45. Здатність вивчати стан суспільства як цілісності крізь призму його соціальної якості.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
1.1	знати сучасні глобальні, регіональні тенденції поширення екстремізму і радикалізації індивідуальної, групової та масової поведінки	лекції, практичні, дискусії	усна відповідь, аналітичне читання, дискусія	20
1.2	знати сучасні теорії, що пояснюють політичну радикалізацію і екстремізм в його злочинних формах	лекції, практичні, самостійна робота	усна відповідь, аналітичне читання, дискусія	10
2.1	вміти застосовувати положення теорій політичного екстремізму та радикалізації до дослідження соціальних процесів в Україні та світі	лекції, практичні, самостійна робота, дискусії	практична робота, презентація результатів в класі	20
2.2	вміти розробляти програму дослідження проявів політичного екстремізму	лекції, практичні, самостійна робота, дискусії	практична робота	20
3.1	презентувати результати самостійної роботи, аналітичного читання, брати участь у дискусіях	самостійна робота, практичні	презентація та обговорення в класі	10
4.1	здійснювати самостійний аналіз проблем політичного екстремізму, інтерпретувати дані та узагальнювати результати	самостійна робота	практична робота	20

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Програмні результати навчання (назва)	Результати навчання дисципліни (код)					
	1.1	1.2	2.1	2.2	3.1	4.1
Прн50. Аналізувати соціальні наслідки конкретних проявів соціально-політичної стратифікації сучасного суспільства	+	+	+	+	+	+

7. Схеми формування оцінки.

7.1 Форми роботи та оцінювання студентів

- семестрове оцінювання:

1. Усна відповідь (РН 1.1, 1.2) – 15 балів/ 9 балів.
2. Аналітичне читання і дискусія в класі (РН 1.1, 1.2) – 25 балів/ 15 балів.
3. Практична робота з пошуку інформації, аналізу даних та розробки програми дослідження (РН 2.1, 2.2, 4.1) – 35 балів/ 21 бал.
4. Презентація результатів практичної роботи та розробки програми дослідження та підсумкової аналітичної роботи (РН 2.1, 3.1) – 25 балів/15 балів.

- підсумкове оцінювання: залік. Студенти, які протягом семестру набрали сумарно меншу кількість балів ніж *критично-розрахунковий мінімум 60 балів* для одержання заліку, мають обов'язково здати викладачу письмові відпрацювання пропущених тем та підсумкову роботу з розробки програми соціологічного дослідження.

7.2 Організація оцінювання:

1. Усні відповіді: теми 1-9.
2. Участь в дискусіях в аудиторії за результатами аналітичного читання: теми 1-9.
3. Підготовка практичних завдань та презентація їх результатів: теми 4-9.
4. Розробка програми дослідження та її захист в класі: до і після теми 9 відповідно.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій та практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		Лекції	Практичні	Самостійна робота
1	Тенденції радикалізації та прояву екстремізму в сучасному світі. Основні бази даних	4	4	6
2	Поняття екстремізму. Види, форми і методи екстремізму	2	2	6
3	Екстремізм, тероризм і радикалізація: теоретичні пояснення	4	4	6
4	Політичний екстремізм і радикалізм: аналіз кейсів	2	4	6
5	Релігійно мотивований екстремізм (ісламістський варіант)	4	4	6
6	Ліворадикальний екстремізм: аналіз кейсів	2	4	6
7	Праворадикальний екстремізм: аналіз кейсів	4	4	6
8	Російсько-українська гібридна війна крізь призму теорій злочинного екстремізму	2	4	6
9	Дослідження мотивації і факторів участі в терористичних та екстремістських організаціях	2	2	6
10	Міні-конференція з презентації результатів підсумкової роботи	-	2	6
Усього		26	34	60

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – 26 год.

Практичні – 34 год.

Самостійна робота – 60 год.

9. Рекомендовані джерела:

Основні:

- Брайло О. Ідеологічні основи ісламістського фундаменталізму та екстремізму: історія та можливі наслідки. [Електронний ресурс], 2018. - <https://eppd13.cz/wpcontent/uploads/2018/2018-5-3/15.pdf>
- Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. – СПб.: Питер, 2005. – 461 с.
- Гобсебаум Е. Вік екстремізму: Коротка історія ХХ віку. 1914–1991 / Пер. з англ. К., 2001
- Екстремізм в Україні. прояви, впливи та загрози. Вересень-жовтень 2017 року. Аналітична записка. - <http://uire.org.ua/doslidzhennya/ekstremizm-v-ukravini-proyavi-vplyvi-ta-zagrozi-veresen-zhovten-2017-roku-analitichna-zapiska/>
- Іщенко В. Участие крайних правых в протестных событиях Майдана: попытка систематического анализа // Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры. — 2016 — № 1. — С.103-127.
- Рушченко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. – Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015 – 268 с.
- Світова гібридна війна: український фронт = The World Hybrid War. Ukrainian Forefront / За заг. ред. В. П. Горбуліна. — Київ: Фоліо, 2017. — 496 с. - <http://resource.history.org.ua/item/0013707>
- Соснин В. А. Психология современного терроризма: Учебное пособие. - 2-е изд. - М.: Форум, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 160 с. - URL: <http://znanium.com/bookread2.php?book=537492>
- Соціальні підвалини політичного екстремізму (Тема 8.) \ Шерстобов В. // *Основи політичної соціології: навчальний посібник для студентів соціогуманітарних спеціальностей / М. А. Безносів, Т. М. Дублікава, А. Д. Литовченко та ін.* – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С.177-194. - Режим доступу: <http://ekhmuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/11544>
- Требін М.П. Релігійний екстремізм: розуміння сутності // Вісник Національного юридичного університету імені Я.Мудрого. – Т.2, № 37, 2018. - <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/133559>
- Требін М. Феномен тероризму: Розуміння сутності // Вісник Національного юридичного

університету імені Я.Мудрого. –Том 2 № 41 (2019). –<http://fil.nlu.edu.ua/article/view/168239>

- Ультраправий екстремізм як загроза українській демократії / Analytical Brief. Freedom House, 2018. - <https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2018/ultrapravyy-ekstremizm-yak-zagroza-ukrainskiy-demokratii>
- Kutsenko O., Berlyand L., Gorbachyk A. Agent-Cultural Model of radicalization of immigrants milieu in the West \Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Випуск № 4. – Київ : Київський університет, 2013. – С.84-87. - <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/visnyk.04.84.pdf>

Додаткові:

- Авдеев Ю. И., Арсеньев В. В., Найденко В. Н. Экстремизм в современной России: истоки, содержание, типология (часть первая) // Социологическая наука и социальная практика. 2013. Том. 0. № 2. С. 108-122.
- Арендт Ханна. О насилии / Пер. с англ. Г.М. Дашевского. - М.: Новое издательство, 2014. 148 с.
- Васильчук С.О. Молодіжний політичний радикалізм та екстремізм у сучасній Україні : автореферат дис. ... докт. політ. наук : 23.00.03 / С. О. Васильчук ; наук. консультант В. М. Вашкевич ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2016. - 41 с.
- Васильчук С. Політичний радикалізм та екстремізм як комплекс загроз і викликів національній безпеці України / С. Васильчук // Гілея: науковий вісник. - 2013. - № 75. - С. 517-519. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_220
- Гуменюк Л.І. Екстремістські настрої молоді, соціальні та психологічні особливості їх формування і прояву \ Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2 (2) 2012. – С. 129-137. - http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/02_2012_2/12eljfir.pdf
- Голотін; С. І. Ісламський фундаменталізм та ісламський екстремізм: теорія і практика : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 / Голотін Сергій Іванович ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. К., 2010. 16 с.
- Грабовський, С. Глобальний політичний терор: тасма зброя Кремля і Луб'янки. Ніжин : Лисенко М. М., 2015. 39 с.
- Екстремізм \ А. Ф. Гуцал // Енциклопедія сучасної України. - http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18837
- Завіруха Г.В. Релігійний екстремізм і феномен тероризму в сучасному світі / Г.В.Завіруха // Соніум. Наука. Культура. – Київ, 2007. – Частина 2. – С.76-77. - <http://intkonf.org/zaviruha-g-v-religiyiv-ekstremizm-i-fenomen-terorizmu-v-suchasnomu-sviti/>
- Ірха Ю. Б. Використання екстремістами мережі інтернет : правові проблеми виявлення та протидії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ippi.org.ua/sites/default/files/irha.pdf>
- Кученко О.Д., Берлянд Л.В., Шерстобов В.В. К построению объясняющей теоретической модели поддержки террористических действий // *Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Зб.наук. праць. – Х.: ХНУ, 2005.С. 63-69.
- Норт Д., Уоллис Д., Вайнгайт Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества. / Пер. с англ. Д.Узланера, М.Маркова, Д.Раскова, А.Расковой. М.: Изд. Института Гайдара, 2011. - 480 с
- Нежурбіда С. Етіологія злочину: теорія, аналіз, результати. – Чернівці: Друк Арт, 2013. – 432 с.
- Остроухов В. Ісламський релігійний екстремізм та вахабізм // Політичний менеджмент. 2007. № 6.
- Правий екстремізм і толерантність: з досвіду України та Німеччини / Фонд ім. Фрідріха Еберта, регіональне представництво в Україні та Білорусі. – К.: Заповіт, 2008. – 76 с.
- Протидія сепаратизму в Україні: практ. посіб. /В.І. Василичук, С.С. Чернявський, О.М. Стрільців, В.Л. Костюк та ін. К.: ФОП Кандиба Т.П., 2015. 156 с.
- Рева Т.С. Політичний екстремізм в країнах Західної Європи (на прикладі Італії, Іспанії та

Німеччини) \ \ Вісник Київського національного університету. Серія: Філософія. Політологія. - 110 \ 2012. - С.38-

18. Рушенко І.П., Рушенко Ю.І. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни // Український соціум. - 2016. № 3(58). - С. 88-99. - https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/88-99_no-3_vol-58_2016_UKR.pdf
19. Тишков В. А. Социально-культурная природа терроризма [Электронный ресурс] / В. А. Тишков // Неприкосновенный запас. - 2002. - № 6. <http://www.archipelag.ru/geopolitics/piryadok/terror/ter/>
20. Фурманов И.А. Социальная психология агрессии и насилия: учебн. пособие / И.А. Фурманов. - Минск: БГУ, 2016. - 392 с. - http://www.academy.edu.by/files/SPPS/Furmanov_SPPS.pdf
21. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон ; пер. с англ. - М. : Прогресс-Традиция, 2004. - 480 с.
22. Backes U. Meaning and Forms of Political Extremism / U. Backes // Central European Political Studies Review. - 2007 - Vol. 11, part 4. - <http://www.cepsr.com/seps/clanek.php?ID=316>
23. Ishchenko V. Nationalist Radicalization Trends on Post-Euromaidan Ukraine // PONARS Eurasia policy memo No. 529. — 2018.

10. Додаткові ресурси:

Нормативно-правові документи:

1. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом/ Рада Європи; Конвенція; Міжнародний документ від 7.01.1977 р., NoETS90 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.coe.kiev.ua
2. Концепція безпеки і оборони України: затверджено Президентом України від 14 березня 2016 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/print1459969010590415>
3. Концепція реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, затверджена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року No 1000/2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011/print1475595268750713>
4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р., No 638-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2003. - No25. - Ст. 180.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 15 березня 2016 року N 96/2016. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>

Дослідницькі ресурси:

- Radicalisation, extremism and terrorism: Words matter \ European Parliamentary Research Service Blog, 2016. - <https://epthinktank.eu/2016/07/12/radicalisation-extremism-and-terrorism-words-matter/>
- START: Introducing the Global Terrorism Database. - <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546550701246817>
- Countering extremism and terrorism in Russia, Julian Gopffarth, Patryk Pawlak
- Countering extremism in Arab countries, Julian Gopffarth, Patryk Pawlak
- Countering violent extremism in the USA, Julian Gopffarth, Patryk Pawlak
- United Nations response to violent extremism, Julian Gopffarth, Patryk Pawlak
- Religious fundamentalism and radicalisation, Anita Orav
- EU response to the Paris terrorist attacks [What Think Tanks are thinking], Marcin Grajewski
- Countering terrorism in the EU, Clare Ferguson